

ГОРБУЛІН
Володимир Павлович —
академік НАН України,
перший віце-президент
НАН України

НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА ЯК ПРІОРИТЕТ СУЧАСНОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

Шановні учасники зібрання!

Хотів би почати свій виступ з досить неоднозначної тези: *ми нація з великою історією, але без ефективної державності*. Ця наша слабкість нерідко використовувалася нашими зовнішніми ворогами. Тому свій виступ хотів би присвятити українській державності та її найбільш критичному елементу — *національній безпеці*. Сьогодні ми як ніколи можемо погодитися з відомим висловом французького кардинала герцога де Рішельє, що «безпека — це категорія, незмірно вища, ніж велич». На жаль, ми змушені переконуватися в цьому мало не щодня...

Я не хочу і не буду переобтяжувати свій виступ глибокими історичними розвідками, але про декілька важливих моментів на цьому шляху згадати все ж потрібно. Ми пройшли різні стадії становлення системи національної безпеки. Її основи було закладено ще 1990 року в Декларації про державний суверенітет України. Перші роки незалежності були дуже складними і насиченими. У цей період ухвалено ключові закони у сфері національної безпеки, закладено основні інститути сектору безпеки і оборони — Міністерство оборони, Службу безпеки України, Прикордонні війська, Міністерство внутрішніх справ. Одразу після розпаду СРСР ми мали одне з найбільших військових угруповань в Європі — 800 тис. військових.

У 1996 році прийшло просвітлення, і на базі Ради оборони та Ради національної безпеки було створено добре знану сьогодні Раду національної безпеки і оборони України. У Законі «Про основи національної безпеки України», прийнятому в 2003 році, було викладено основні напрями державної політики у цій сфері — починаючи від зовнішньополітичної безпеки і завершуючи інформаційною.

Однак з того самого 2003 року безпековий простір для України починає стрімко змінюватися. Спочатку — конфлікт навколо острова Тузла, а потім, після Помаранчевої революції, Російська Федерація починає по-справжньому системний на-

ступ на українську державність. Активізується діяльність російських спецслужб зі створення агентурних мереж по всій Україні, особливий акцент робиться на південно-східних регіонах і Криму.

На жаль, політичне керівництво України не зробило відповідних висновків з цієї ситуації. Як і з мюнхенського виступу Путіна 10 лютого 2007 року, коли стало остаточно зрозуміло, що на нашому кордоні є імперська держава з агресивними намірами. Майже відверте оголошення Росією війни світу було сприйнято в Україні (щоправда, не лише в Україні, а й у багатьох західних державах), не як засторога, а як недоліки політичної риторики російського керівництва. Попередження ж українських аналітичних центрів та окремих експертів про насування з півночі загрози залишилися поза увагою.

Фактично період з 2007 по 2013 рік — це 7 років, які ми багато в чому витратили даремно, замість того, щоб посилювати свою безпеку. Більше того, на тлі декларативних заяв про необхідність зміцнення національної безпеки і оборони відбувалася деградація Збройних Сил, правоохоронних органів і спеціальних служб. У ці роки різко зменшується чисельність армії, більшість озброєння і військової техніки продовжують морально та фізично застарівати, військові навчання, особливо з бойовою стрільбою, зводяться до мінімуму. З лав Збройних Сил почалося дострокове звільнення осіб молодшого офіцерського складу, що призвело до дефіциту командирів первинної ланки, наслідки чого ми відчуваємо і зараз. Чи не гіршою була ситуація і в правоохоронних органах та спеціальних службах, що наочно проявилася на початку агресії Росії.

Шановні колеги! Після цього невеликого історичного екскурсу я б хотів перейти безпосередньо до сьогоднішніх реалій і завдань, що стоять перед нами. Коли я кажу «перед нами», то маю на увазі широкий зміст цих слів — державу загалом і Академію зокрема.

Події, що відбулися на початку 2014 року, — анексія Росією Криму і окупація частини Сходу України — засвідчили, що **система забезпечення національної безпеки України була неефек-**

тивною і не враховувала особливостей війни нового типу. Причини такої неефективності не лише в декларативності безпекової політики, а й у вже згадуваній системній та цілеспрямованій деградації державних інститутів, яка спостерігалася в попередні роки. Все це призвело до системного ослаблення нашої держави.

Проте проблема не вичерпується лише фактом наявності слабких державних інститутів — це питання відповідності чинної політичної моделі держави викликам, перед якими ми сьогодні стоїмо. Володимир Путін вже довів, що навіть потужні демократичні країни, з глибокими традиціями демократичного управління, з сильними державними інститутами, зокрема сильним сектором безпеки і оборони, — всі вони виявляються уразливими перед гібридною агресією насамперед через наявність реальної демократії. А для України цей виклик є ще критичнішим. Тому для всіх демократичних держав сьогодні ставиться питання: як віднайти баланс між збереженням демократії і забезпеченням безпеки держави. Адже більш жорсткі та недемократичні моделі державного управління вочевидь ліпше справляються з гібридними викликами. Однак при цьому виникає логічне запитання: чи не втрачаємо ми в цьому разі того, заради чого боремося?

Слабка держава сама по собі є запрошенням для будь-якого агресора, а отже, наша пріоритетна ціль — побудова сильної держави. Не за рахунок прав і свобод громадян, а повсякчас роблячи складний вибір: права і свободи чи безпека держави і суспільства. Ця проблема додатково ускладнюється величезним потенціалом маніпулятивного характеру в наших засобах масової інформації. Про українську демократію слід казати не стільки як про «фіктивну», скільки як про «медіа-маніпулятивну». Характерною її особливістю є орієнтація на підвищення популяризованості суспільної дискусії з найскладніших питань. Відсутність внутрішньої єдності, яка подекуди активно інспірується нашим ворогом, — складний виклик для нашого існування як самостійної цілісності.

Повертаючись до питання агресії, маємо визнати, що ані військово, ані політично дер-

жава не була готова до такого розвитку подій. Де-факто варіант здійснення Росією збройної агресії проти України до 2014 року не розглядався в офіційних документах як можлива подія. Ця стратегічна помилка на тлі ненадійності зовнішніх гарантій безпеки надто дорого коштувала нашій державі...

Ціною надзусиль нам вдалося вистояти перед ворогом у найскладніший момент. Хоча і тут ми були дуже близькі до прірви — коли від погано прихованої підтримки сепаратистів Росія перейшла до прямого військового вторгнення. Тоді, у вересні 2014 року та у лютому 2015 року ми пішли на непопулярний крок — укладання Мінських угод. Так, вони не вигідні українській державі. Так, вони принципово не вирішують нашу проблему. Але нам потрібна була пауза, потрібно було припинити постійні втрати серед військовослужбовців. Ми цю паузу здобули і маємо використати максимально повно.

У цьому протистоянні єдиний наш дійсно надійний союзник — це ми самі. Ми маємо вжити всіх заходів для того, щоб посилити нашу спроможність бути готовими до нових витків протистояння.

Насамперед ми повинні **сформувати нову якість системи національної безпеки та її ключової ланки — сектору безпеки і оборони України**. Цей сектор має забезпечити ефективне і оперативне реагування на всі види загроз, спираючись переважно на власні сили і раціонально використовуючи наявні можливості та ресурси. При цьому нова якість досягається завдяки переходу від ситуативного реагування до **здійснення на постійній основі комплексного стратегічного аналізу**, який слугував би основою для прийняття відповідних державних рішень.

Згадавши про стратегічний аналіз, я хотів би окремо зупинитися на ньому. Я вважаю, що ми з вами — це саме та аудиторія, де можна про це поговорити більш докладно.

Стратегічний аналіз неможливий без ефективною та системною науковою підтримки. Саме це сьогодні робить Російська академія наук — здійснює діяльність, чітко спрямовану на забезпечення не лише перших осіб держави, а

й усіх силових структур найактуальнішою інформацією. Це активна підтримка науковими розробками російської влади в усіх її діях — від військових справ до зовнішньополітичних та інформаційних.

Відомий британський учений Герберт Спенсер, один із «батьків» соціології, казав: «Будь-яка наука є передбаченням». І саме цю функцію передбачення має виконувати українська наука. Як мінімум, для сектору безпеки і оборони. Передбачення, розроблення інноваційних технологій, підтримка державних органів з широкого кола питань — це те, що залежить від нас прямо чи опосередковано. Чи можемо ми щиро сказати, що сьогодні виконуємо ці функції для української держави, навіть зважаючи на всі об'єктивні перешкоди, які є на цьому шляху? І чи дійсно готові ми системно включитися в таку роботу? Чи готова Академія стати ключовим гравцем у сфері стратегічного аналізу?

Сьогодні державне планування (а заразом і аналіз) найчастіше здійснюється без участі Академії наук. Маємо розуміти, що далі так тривати не може — ми маємо брати активнішу участь у цьому процесі. Адже Академії є що запропонувати в цій сфері — свої потужності, досвід та готовність допомогти державі.

Я б це питання поставив навіть трохи інакше: що сьогодні є основним ресурсом національної безпеки? — Інтелект. Значення інтелектуальної складової зростає в усіх видах безпеки. Тому для побудови справжньої системи національної безпеки нам потрібно значно підвищити інтелектуальну спроможність української держави, вітчизняного виробництва і самого суспільства.

На жаль, навіть сьогодні, коли країна опинилася перед епохальними викликами і загрозами національній безпеці, наш науковий, інтелектуальний потенціал залишається недостатньо запитаним. Нам необхідно вийти з глухого кута нерозуміння і байдужості, в який зайшли відносини між наукою і державою. Передусім ми можемо і зобов'язані надати потужний інтелектуальний ресурс для кращого розуміння ситуації, підготовки рішень, аналізу загроз і

можливостей. Тут для кожного з нас є своя ділянка роботи.

Зараз технічні науки на передньому краї підтримки обороноздатності країни. Проте цього недостатньо, оскільки справжня державна міць і реальний суверенітет спираються насамперед на економічний потенціал, а він сьогодні цілком залежить від інновацій і технологій. Отже, є величезний запит на технічне переозброєння нашого виробництва. Без цього Україна не має шансів стати успішною. Не можуть залишатися осторонь суспільні і гуманітарні науки. Вони повинні дати відповідь на питання — хто такі українці? Чого ми можемо і мусимо досягти як нація і держава? В якому світі ми сьогодні живемо, які маємо шанси і можливості, які є ризики і загрози? Ми повинні оперувати сучасними поняттями, висувати нові концепції, робити серйозні прогнози і будувати сценарії для себе і для світу.

Проблем багато, і кожна з них може виявитися доленосною. Однак важливо не загубитися серед них, не втратити з поля зору загальний напрям руху. І починати слід саме з визначення цього напрямку.

Нагадаю, що Академія була задумана і створена як колективний інтелектуальний орган. В її основу покладено механізм вільного обміну думками, генерування ідей і координації досліджень. На жаль, ці можливості ми використовуємо не повною мірою. Звісно, ми не стоїмо на місці. Наприклад, на базі Національного інституту стратегічних досліджень створено платформу Україна — НАТО з вивчення досвіду протидії гібридній війні в Україні. І хоча реальний прогрес у цьому питанні поки що не дуже помітний, але він є. До речі, це також та сфера, де Академія має бути більш активною — досвід гібридної війни та узагальнення наявних знань з цього предмету. Вже згаданий вище Герберт Спенсер дуже точно та безжалісно казав, що «наука — це організоване знання». І наша функція, серед іншого, — організувати наявне знання про гібридну війну. Організувати його, користуючись нашим досвідом, нашими можливостями, пропонуючи нові, нестандартні рішення, відповіді на гібридну агресію.

На жаль, тандем «держава — наука» у розбудові національної безпеки не можна визнати успішним. З одного боку, державні інституції не ставили цільових стратегічних завдань науці, а з іншого — визначних ініціатив з боку Академії також не було висунуто. Це дійсно двостороння проблема, але навіть попри таке неоднозначне ставлення держави до науки, давайте щиро запитаємо себе: якою мірою проблематика національної безпеки відображується у діяльності Академії? Не «розпливчасто», серед інших тем, а цілком конкретно? Скільки інститутів Академії напряму працюють на проблематику національної безпеки?

Більш того, в умовах нинішнього максимального загострення протиріч світової геополітики в системі НАН України фактично ліквідовано єдину в Україні наукову установу, яка займалася проблематикою міжнародних відносин. Я навіть поставлю питання інакше: скільки спеціалізованих учених рад діє в системі Академії зі спеціальності «національна безпека»? Відповідь — жодної! Тобто навіть на рівні підготовки фахівців найвищої кваліфікації для Академії такої проблеми наче й немає. І це неправильно.

Інше питання — координація зусиль. Ми і сьогодні часто працюємо як у паралельних світах. Навіть стосовно напрацювань один одного. Коли я готувався до сьогоднішнього виступу, я згадав, що вже говорив про цю проблему для цієї самої аудиторії на такому самому заході в 2009 році. Що з того часу змінилося в цьому питанні? Нічого. Координація як була на мінімумі, так і залишається. І це при тому, що крім Національної академії у нас є ще величезна кількість різних академій, а отже, проблема ще додатково ускладнюється. А досліджувати безпекові проблеми виключно в межах одного напрямку неможливо.

У нинішніх умовах першочергового значення набуває завдання з розбудови дієвого військово-промислового сектору на основі інноваційних озброєнь. Ми знаємо, що в Академії та в пов'язаних із нею структурах є численні напрацювання в цій сфері, установи НАН України та промисловість мають до-

статній потенціал для виконання робіт з цієї тематики.

Ці зусилля мають бути поєднані з інституційними змінами, про необхідність яких давно кажуть і науковці Академії, і фахівці Національного інституту стратегічних досліджень. Комітет з питань військово-промислової політики, запровадження посади **віце-прем'єр-міністра, відповідального за сферу національної безпеки і оборони**, — це лише перші кроки, які мають бути зроблені на цьому шляху.

Шановні члени Президії! Українська держава це не якась незмінна сталість, що вже сформована і не може змінитися. Це живий організм, який все ще формується і розвивається. Нам потрібно не стільки дивитися на те, що було раніше, бо воно вже не повернеться, скільки думати про майбутнє. Про те, якого саме майбутнього ми хочемо для нашої держави. І без сильної держави, без сильного сектору безпеки і оборони, без сильного військово-промислового комплексу це неможливо.

Сьогодні формується нова якість нашої національної безпеки. Вона просто не може залишатися такою, як раніше. Це вже всі зрозуміли і почали діяти. Однак і сама українська держава вже не може лишатися такою, як раніше. Розуміння цього, хоча й з великими труднощами, але також приходить та усвідомлюється суспільством та владою.

Події останніх років дали нам приклад того, як потрібно долати зневіру та інституційну не-

спроможність. Це показали як нові громадські об'єднання, так і традиційні державні структури, що опинилися перед викликом історії. Інтелектуальна мобілізація повинна розгортатися поруч з військовою або й випереджати її, оскільки думка завжди має передувати дії.

Особливістю академічної школи є те, що вона дозволяє знайти спільну мову представникам різних галузей і наукових підходів. Тому, крім розв'язання безлічі конкретних проблем, перед нами стоїть найголовніше завдання — дати цілісне уявлення про стратегію національного розвитку. І якщо ми звернемося до держави і суспільства не зі скаргами і претензіями, а з пакетом пропозицій, в яких буде видно новий обрій нашого спільного майбутнього, то, можливо, з цього й почнеться наше національне відродження.

Маємо постійно пам'ятати, що проблема виживання української держави це не проблема наших союзників, партнерів чи ще когось — це наша проблема. І наші сили мають бути спрямовані саме на це — забезпечити її виживання. Але не тільки виживання, а й розвиток. Стабільний, інноваційний розвиток, без якого ми не посядемо гідне місце в глобальній системі економічних та військових взаємовідносин. А цей розвиток неможливий без науки. І я щиро сподіваюся, що нам вдасться знайти в собі сили, щоб почати активніше діяти в цьому напрямі.

Дякую за увагу!